

مقدمه مدیرگر ۹۰

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذْكُرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْفَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾^۱

در این امر (بیان اخبار نسل‌های پیشین که هلاک شدند) برای هر که دلی دارد و یا در حالی گوش فرا می‌دهد که دلش گواهی می‌کند یادآوری وجود دارد.

برگزاری کنگره بین‌المللی نقش شیعه در پیدایش و گسترش علوم اسلامی فرصتی مغتنم برای بازاندیشی یکی از مهم‌ترین چالش‌های تمدن پژوهی گستره جهان اسلام در دوران معاصر است. علوم اسلامی بخشی گستاخانه از تمدن اسلامی است و سخن گفتن از سهم شیعیان در علوم اسلامی ناگزیر ما را به تحلیلی در باره سهم تمدنی شیعیان می‌رساند. موضوع سهم تمدنی شیعیان شاید در نگاه نخست، موضوعی واگرایانه به شمار رود که در هنگامه کنونی جهان اسلام و ضرورت گریزناپذیر تقویت نگاه همگرایانه در میان امت اسلامی، فاقد اولویت به نظر رسد، اما قید مربوط به تمدن اسلامی این نگرانی را می‌زداید و وجه همدلانه و اختلاف‌ستیز این موضوع را برجسته می‌سازد؛ زیرا نگاه و رویکرد تمدنی ذاتاً نگاهی همگرایانه است و در حقیقت دستاورده اصلی این کنگره نشان دادن همیاری شیعیان با دیگر اندیشمندان جهان اسلام برای ایجاد سامانه‌ای فراگیر و مشترک بین همه مسلمانان و همپایی شیعیان برای تقویت به هم پیوستگی امت اسلامی و همکاری شیعیان

برای ایجاد میراث فخر آفرین و مشترک علمی و تمدنی همه مسلمانان است. این دستاوردهای تواند نقطه آغازی استوار و شایسته اعتماد برای نشان دادن راههای تقویت همگرایی و چگونگی مشارکت همه دانشی مردان شیعی و سنتی برای حرکت به سوی تمدنی نو مبتنی بر آموزه‌های اسلامی باشد.

کمیته تاریخ و تمدن این کنگره بر اساس حکم مورخ ۱۳۹۵/۹/۱۱ دبیر محترم کنگره برای تعیین مدیر کمیته، کار خود را با تشکیل شورایی مشکل از حضرات آقای دکتر محمد رضا جباری، دکتر حسین عبدالمحمدی، دکتر نعمت الله صفری فروشانی، دکتر منصور داداش نژاد، و دکتر علی آقانوری - که زحمت آنها و همه کسانی که به گونه‌ای با کمیته همکاری داشتند مأجور باد - از دی ماه ۱۳۹۶ آغاز کرد. کمیته همسو با راهبردهای بالادستی ابلاغ شده، ضمن کوشش برای تحقق اهداف کنگره، اهدافی را هم در قلمرو موضوع فعالیت خود به تصویب رساند که مهم‌ترین آن را در دو بند به این شرح می‌توان برشمرد:

نشان دادن نوع شاخه‌های تاریخ‌نگاری در گستره تمدن اسلامی با هدف ارتقای سطح مطالعات تاریخ‌پژوهی در کشور و بر جسته ساختن شاخه‌های کمتر مورد توجه قرار گرفته توجه به نیازهای نوپدید شیعه‌پژوهی در جهان امروز در حیطه تاریخ‌پژوهی با هدف هر چه بیشتر کاربردی کردن مقالات منتشر شده از سوی کنگره

بر اساس این اهداف، کمیته ۲۳ محور برای نگارش مقالات تاریخی و ۶ محور برای مقالات تمدن‌پژوهی به تصویب رساند که هر محور هم بر اساس دوره زمانی، حکومت‌ها، اشخاص، آثار بر جسته و گرایش‌ها به محورهای فرعی تقسیم شده بود.

افزون بر فراخوان عمومی برای نگارش مقاله در محورهای اعلام شده، نویسنده‌گانی نیز برای هر یک از محورها در نظر گرفته شدند و با توجه به خاستگاه حوزه‌ای کنگره، پیوند نویسنده‌پیشنهادی با حوزه به عنوان یک معیار برتری مدنظر کمیته قرار گرفت.

برای نگارش مقالات افزون بر رعایت شیوه‌نامه عمومی کنگره مقرر شد از نویسنده‌گان خواسته شود ضمن اهتمام به وجه تحلیلی و پرهیز از بستنده کردن به معرفی آثار و نیز

رعایت معیارها وضوابط متعارف مقالات تاریخی مانند رعایت توالی زمانی در بررسی آثار، ارجاع به نام اشهر و به کارگیری اصطلاحات تخصصی تاریخی به بهره‌گیری از گستره انواع منابع مکتوب مانند کتاب‌ها، مقالات، مجموعه مقالات همایش‌ها، پایاننامه‌ها، گزارش سخنرانیها و مصاحبه‌ها توجه کنند. همچنین از نویسندهای مقالات سفارشی خواسته شد در مقاله خود افزون بر اجزای متعارف مقالات پژوهشی حتی المقدور به این محورها بپردازند: قلمرو موضوعی و آورده‌های شیعیان در موضوع مورد بحث، نوآوری‌های شیعیان در موضوع مورد بحث، سیر تحول آثار شیعیان در موضوع مورد بحث، و ویژگی‌های آثار شیعیان در موضوع مورد بحث.

با توجه به استقبال خوب جامعه علمی کمیته تاریخ و تمدن این توفیق را داشت که پذیرای حدود ۱۸۰ مقاله باشد. نیمی از این مقالات در همان مرحله نخست در دیرخانه و یا در کمیته کنار گذاشته شدند و نیمی دیگر برای دوبار داوری (یک داور از بین اعضای کمیته تاریخ و تمدن و یک داور از صاحبنظران بیرونی) ارسال شدند. مقالات پذیرفته شده در این مرحله اگر نیاز به اصلاح از سوی نویسندهای دوباره از اعمال اصلاحات برای نویسندهای بازپس فرستاده شد و در صورت تأمین نشدن نظر داوران این دسته از مقالات نیز به ناچار از ادامه فرایند ارزیابی کنار گذاشته شدند. ۴۳ مقاله پذیرفته شده در این مرحله اعم از مقالات سفارشی و دریافت شده از طریق فراخوان دوباره از سوی ناظر علمی کتاب مورد بررسی قرار گرفتند و در این مرحله نیز تعداد هفت مقاله به دلیل عدم تأیید از سوی ناظر علمی و یا عدم اعمال اصلاحات مورد نظر و سرانجام نه مقاله دیگر هم در مرحله نهایی از سوی دیر علمی محترم کمیته با اطلاع مدیر کمیته حذف شدند. تغییراتی که در برخی مقالات در این مرحله اعمال شده است به دلیل تنگی زمان به تأیید نویسندهای معتبر رسانده نشده است.

بدین سان آن چه در این مجموعه دو جلدی پیشکش خوانندگان عزیز می‌شود بیست مقاله از مقالات سفارشی و هفت مقاله از مقالات دریافت شده از طریق فراخوان است که

فرایندی تقریباً طولانی را تا رسیدن به این مرحله گذرانده‌اند.

مقالات جلد اول با عنوان «نقش شیعیان در تاریخ پژوهی و تمدن» از دو بخش ویژه تاریخ پژوهی و بخش ویژه تمدن تشکیل شده است. بخش اول با تکیه بر مباحث نظری آغاز می‌شود. بر اساس سیاست کلی کنگره مبنی بر نقش شیعیان و توجه اقلی به نقش ائمه در پیدایش و گسترش علوم، تنها مقاله‌ای که به این مهم پرداخته مقاله نخست با عنوان «تاریخ در سپهر روایات اهل بیت؛ رویکردی روش‌شناسی» است که درآمدی است بر چگونگی واکاوی تاریخ در روایات. دو مقاله «نقش شیعه در مباحث نظری و روش‌شناسی تاریخ و تاریخ‌نگاری» و «نقش دانشمندان شیعه در دانش فلسفه نظری تاریخ» هم کوششی است برای نشان دادن سهم شیعیان در شکل دادن و ژرفابخشیدن مباحث نظری تاریخ. مقاله «جریان تاریخ‌نگاران بصره از آغاز تا اوائل سده چهارم هجری» نگاهی به سده‌های نخستین تاریخ‌نگاری شیعیان دارد و مقاله «تأثیر انقلاب اسلامی بر تاریخ‌نگاری شیعی به شمار می‌رود معطوف ساخته است. مقاله «ویژگی‌های تاریخ‌نگاری شیخ مفید» و «نقش کتاب تاریخ قم و مؤلف آن در گسترش تاریخ‌نگاری محلی» هم دو بررسی موردی یکی با تکیه بر مورخ و دیگری با تکیه بر کتاب تاریخی برای نشان دادن ابعاد جزئی‌تر تاریخ‌نگاری شیعیان است. بخش دوم مقالات جلد نخست مجموعه مقالات تاریخی به بحث تمدن اختصاص یافته است. مقاله نخست یعنی مقاله «نقش شیعیان در مطالعات نظری تمدن» همان‌گونه که از نام آن پیداست به تمدن‌اندیشی نظری شیعیان اختصاص یافته و سه مقاله دیگر هم تک‌نگاشتهایی در باره یک نهاد علمی، یک شاخه هنری و یک اثر هنری و معماری است.

شانزده مقاله جلد دوم این مجموعه به شاخه‌های تاریخ‌نگاری اختصاص یافته است و همانطور که از عنوانین مقالات برداشت می‌شود شامل سیزده محور به شرح زیر است: تدوین کتابشناسی‌های تاریخی، تاریخ پیامبران و جوامع پیشین، منابع تاریخ عمومی،

سیره‌پژوهی نبوی، سیره‌پژوهی اهل بیت علیهم السلام، غدیریه‌سرایی به مثابه گونه‌ای از تاریخ‌نگاری، عاشورانگاری، تاریخ تشیع، منابع رجالی، انساب‌نگاری و نقابت‌پژوهی، منابع جغرافیایی، تاریخ دودمانی، و مزارات.

کمیته تاریخ و تمدن با وجود همه کوشش خود برای ارائه اثری درخور متناسب با ظرفیت کشور، مجموعه پیش رو را گامی نخست برای پژوهش‌های بعدی به شمار می‌آورد و امید آن دارد این اثر مصداقی برای «ذکری» مذکور در آیه ۳۷ سوره مبارکه ق باشد و برای هر که براستی و با دل خویش در پی حقیقت است و گوش فراده‌نده به سخن حق با دل و جان است سودمند افتد.

محسن الوبیری
مدیرگروه تاریخ و تمدن
۱۴۳۹ ربیع اول
۱۳۹۷ فروردین